

כסלו התשע"ב

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

יעקב והמלאכים

לפרשת ויצא (על פי שיעור של הרב חנוך וקסמן מישיבת הר עציון)

לפגוש. בנוסף לכך, שני החזיונות מסתיימים בהכרזתו של יעקב לגבי אופיו האלוקי של המקום וקריאתו בשם (כח: טז-יז, יט, לב: ג).

ההקבלה בין תחילת הפרשה לבין סופה לא מסתיימת בפגישה עם מלאכים. לפני שיעקב נפרד סופית לבן, יעקב ולבן כורתים ברית כדי שתשמש כעד ביניהם, כפי שנאמר בראשית ל"א מ"ד-נ"ד

מד ועתה לכה נכרתה ברית אֲנִי וְאַתָּה וְהָיָה לְעֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ. **מ**ה וַיִּסַּח יַעֲקֹב אֶבְרֹן וַיְרִמֶּה מִצְבֵּה. **מ**ו וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאַחִיו לְקָטוּ אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ-גֹל וַיֹּאכְלוּ שֵׁם עַל-הַגֹּל. **מ**ז וַיִּקְרָא-לוֹ לְבֶן יִגָּר שְׁהִדּוּתָא וַיַּעֲקֹב קָרָא לוֹ גִלְעָד. **מ**ח וַיֹּאמֶר לְבֶן הַגֹּל הֲזֶה עַד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל-כֵּן קָרָא-שְׁמוֹ גִלְעָד. **מ**ט וְהַמְצַפָּה אֲשֶׁר אָמַר יֹצֵף יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ כִּי נִסְתַּר אִישׁ מֵרֵעֵהוּ. **נ** אִם-תִּעַנֶּה אֶת-בְּנֹתַי וְאִם-תִּקַּח נָשִׁים עַל-בְּנֹתַי אִין אִישׁ עִמָּנוּ רָאָה אֱלֹהִים עַד בֵּינִי וּבֵינְךָ. **נ**א וַיֹּאמֶר לְבֶן לַיַּעֲקֹב הִנֵּה הַגֹּל הֲזֶה וְהִנֵּה הַמְצַבָּה אֲשֶׁר רִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ. **נ**ב עַד הַגֹּל הֲזֶה וְעַד הַמְצַבָּה אִם-אֲנִי לֹא-אֶעְבֹּר אֲלֶיךָ אֶת-הַגֹּל הֲזֶה וְאִם-אֶתָּה לֹא-תִעְבְּרִי אֵלַי אֶת-הַגֹּל הֲזֶה וְאֶת-הַמְצַבָּה הַזֹּאת לְרַעְיָה. **נ**ג אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וְאֱלֹהֵי יִצְחָר וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב אֲבִי וְאֱלֹהֵי יִצְחָק. **נד** וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בְּהָר וַיִּקְרָא לְאַחִיו לְאָכַל-לֶחֶם וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם וַיְלִינוּ בְּהָר.

כלומר יעקב לוקח אבן, זוקף אותה ועושה ממנה מצבה (לא: מד-מה); בהמשך, גל אבנים נערס ונקרא גל-עד. למרות שהכתוב לא ברור במיוחד לגבי שאלת מספר המצבות (לא: מח-נב), נראה שהיו שתיים כאלו - מצבה שהוקמה בידי יעקב, וגל אבנים שנערס בידי לבן ואחיו, כאשר שתי המצבות מייצגות את שני הצדדים. סיפור הברית עם לבן חותם את החוזה והשבועה שנקטו שני הצדדים בפני הגל-העד (לא: נא-נג).

הסיפור הזה מזכיר לנו את המצבה שהציב יעקב כאשר הוא התעורר מחלומו בתחילת הפרשה. ה' הבטיח בחלום ליעקב ולזרעו את הארץ שהוא שוכב עליה, זרע רב וברכה דרכו לכל הארץ, הגנה לאורך המסע וחזרה בטוחה הביתה (כח: יג-טו). כתגובה

ההקבלות בין תחילת לבין סוף הפרשה סיומה של הפרשה מזכיר את תחילתה. בשלהי הפרשה אנו קוראים כי יעקב פגש מלאכים סמוך לפרידתו מלבן (בראשית ל"ב-ג)

ב וַיַּעֲקֹב הֵלֵךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ-בּוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים. **ג** וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב פָּאֲשֶׁר רָאִים מַחְנֶה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם-הַמָּקוֹם הַהוּא מַחְנֶים.

בפגישה עם המלאכים אנו יכולים לשמוע את הדי חלומו של יעקב על המלאכים בתחילת הפרשה

י וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שֶׁבַע וַיֵּלֶךְ חֲרָנָה. **יא** וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי-בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּסַּח מֵאֲבְנֵי הַמָּקוֹם וַיִּשֶׂם מִרְאֲשֵׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא. **יב** וַיַּחְלֹם וַהֲנֶה סֹלֶם מִצַּב אֲרָצָה וְרָאִשׁוּ מִגִּיעַ הַשְּׁמַיְמָה וַהֲנֶה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וַיְרִידִים בּוֹ. **יג** וַהֲנֶה יְהוָה נֹצֵב עָלָיו וַיֹּאמֶר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֲבִיךָ וְאֱלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֲתִנַּחֵה וּלְזָרְעֶךָ. **יד** וְהָיָה זֶרְעֶךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפְרָצְתָה נְמָה וְקָדְמָה וְצַפְנָה וְנִגְבָּה וּנְבָרְכוּ בְךָ כָּל-מִשְׁפַּחַת הָאָדָמָה וּבְזָרְעֶךָ. **טו** וְהָיָה אֲנִי עִמָּךְ וְשִׁמְרְתִיךָ בְּכָל אֲשֶׁר-תֵּלֵךְ וְהִשְׁבַּתִיךָ אֶל-הָאָדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם-עֲשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר-דִּבַּרְתִּי לְךָ. **טז** וַיִּסָּץ יַעֲקֹב מִשְׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אֲכֹן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאֲנִי לֹא יָדַעְתִּי. **יז** וַיִּירָא וַיֹּאמֶר מֶה-נוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אִין זֶה כִּי אִם-בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם. **יח** וַיִּשְׁכַּם יַעֲקֹב בְּבֹקֶר וַיִּסַּח אֶת-הָאֲבָן אֲשֶׁר-שָׁם מִרְאֲשֵׁתָיו וַיִּשֶׂם אֹתָהּ מִצְבָּה וַיִּצַּק שֶׁמֶן עַל-רֵאשֶׁהָ. **יט** וַיִּקְרָא אֶת-שֵׁם-הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית-אֵל וְאוֹלָם לֹז שֵׁם-הָעִיר לְרֵאשֶׁנָּה. **כ** וַיִּזְדַּר יַעֲקֹב נָדָר לֵאמֹר אִם-יְהִיָּה אֱלֹהִים עִמָּדִי וְשִׁמְרָנִי בְּדַרְךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אֲנִי הוֹלֵךְ וְנָתַן-לִי לֶחֶם לְאָכַל וּבְגָד לְלַבֵּשׁ. **כא** וְשִׁבְתִּי בְּשָׁלוֹם אֶל-בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי לֵאלֹהִים. **כב** וְהָאֲבָן הַזֹּאת אֲשֶׁר-שָׁמַתִּי מִצְבָּה יְהִיָּה בֵּית אֱלֹהִים וְכָל אֲשֶׁר תֵּתֶן-לִי עֲשֵׂר אֶעֱשָׂרְנוּ לְךָ.

אם נשים לב נראה שישנו גם ההקבלות לשוניות וגם הקבלות תוכניות בין שני הסיפורים. שתי ההתגלויות מופיעות בתחילת מסע (כח: י, לב: ג), שתייהן מתרחשות ב"מקום" (כח: יא, לב: ג) ושתי הפגישות מתוארות בעזרת השורש פ.ג.ע, שפירושו

לכך, יעקב מקים מצבה מהאבן אשר שם מראשותיו" (כח: יח), אך היו מראשותיו מספר אבנים (כח: יא); שוב אנו נתקלים בחוסר בהירות לגבי כמות האבנים בשימוש הגיבורים.

יעקב גם נשבע בנוסף להקמת המצבה; בתמורה להבטחת ההגנה והחזרה הבטוחה, בתוספת מזון ומלבוש, יעקב נודר להקים במקום המצבה בית לה' ולתת לו מעשר מרכושו (כח: כ-כב). באופן כללי ומבלי להכנס לפרטים, עושה רושם שיעקב מנסה להפוך את ההבטחה של קיום ברכות אברהם ביעקב למעין חוזה דו צדדי, שהמצבה תשמש לה כעד.

מצאנו, אם כן, מספר נקודות הקבלה בין תחילת הפרשה לבין סופה: פגישה עם מלאכים, הקמת מצבה, חוסר הבהירות לגבי כמות האבנים במצבה וכן כריתת ברית ונקיטת שבועה.

ההקבלה יוצרת מבנה כיאסטי, שהוא בעצם מסגרת התוחמת את פרשת ויצא:

א. פגיעת המלאכים בדרך לחרן (כח: י-יב).

ב. כריתת ברית המצבה עם ה' (כח: יג-כב).

ג. יעקב בחרן ובבית לבן (רוב הפרשה).

ב. כריתת ברית המצבה עם לבן (לא: מד-מב).

א. פגיעת המלאכים בדרך חזרה מחרן (לב: א-ג).

סוג זה של תקבולת ומבנה קשור בוודאי לתוכן ולנושאים של פרשת ויצא, אך יש למצוא את הקשר המסתורי שבין ה"מסגרת" לבין ה"תמונה". השאלה הנשאלת היא, איפוא, עד כמה העיצוב הספרותי מאפשר לנו להבין טוב יותר את דמותו של יעקב ואת שהותו בבית לבן.

מטרת המסגרת

כעת נחזור לנקודת המוצא - המפגש עם המלאכים. למעשה, השוני בין הסיפורים רב על הדמיון ביניהם. למרות שבשני המקרים יעקב "פוגע" במלאכים, איכות הפגישות, כלומר המצב הנבואי בו הן מתרחשות, שונה מאוד. בתחילת הפרשה המלאכים מתגלים בחלום - יעקב חולם שהוא רואה סולם המגשר בין שמים לארץ, ומלאכי אלקים עולים ויורדים בו (כח: יב). המלאכים הם חלק מחלום, הכולל גם את ההבטחה האלוקית לשלומו של יעקב, הבטחה שהוא רצה כל כך לשמוע. בניגוד כמעט מוחלט לכך, הפגישה עם המלאכים בסוף הפרשה אינה חלום, אלא מציאות - שהיא דרגה גבוהה יותר של נבואה, לפי האבחנות המקובלות, ויעקב פוגש אותם סתם כך באמצע הדרך.

כמו כן, אנו יכולים לאתר הבדלים גם בפעלי הפתיחה של שתי הפגישות. בסיפור החלום, הסצנה פותחת במילים "ויפגע במקום" (כח: יא); 'פגיעה' נושאת בחובה גם משמעות של טעות ומקריות, כמו "ויזדמן למקום" או "ויקלע למקום". יעקב מזדמן למקום קדוש, הוא אמנם מחפש, אך זהו חיפוש אקראי. בניגוד לכך, המפגש במחניים אינו יוזמה של יעקב בלתי של המלאכים, שליחיו של הקב"ה; הכתוב נוקט בלשון "ויפגעו בו מלאכי אלקים", כלומר הם פגשו בו ביוזמתם (או ביוזמת שולחם).

בנוסף לכך, הפגישה נראית יזומה ותכליתית; מישהו או משהו מחפש את יעקב.

זאת ועוד: הפגישות נראות שונות לא רק באיכות ובזהות היוזם אלא גם במשך הפגישה. בסיפור החלום יעקב הרי מתעורר לבסוף, ויעקב נשאר עם זכרון לתוכן חלומו. בפגישה השנייה, המוחשית יותר, המלאכים לא נעלמים כך סתם; כפי שראבי"ע מדגיש (לב: ב), השם מחניים - שני מחנות - מציין את מחנה משפחת יעקב ואת מחנה המלאכים שחונה, ולו לזמן קצר, מולו, במסע מקביל. גם תחילת פרשת וישלח יכולה לחזק את הנקודה הזו. כמעט מיד לאחר הפגישה עם מלאכי האלקים (לב: ב) יעקב שולח מלאכים משל עצמו לעשוי, שנמצא בשעיר (לב: ד). יש סבירות די גבוהה לכך שהמלאכים הללו יוצאים ממחנה המלאכים המלווה את יעקב (ראו רמב"ן ורש"י על אתר).

הפגישה השנייה, אם כן, נמשכת עוד זמן נוסף. התמונה הכוללת היא, איפוא, שסופה של הפרשה - הפגישה במחניים - מתאר פגישה שיוזם הקב"ה; יעקב והמלאכים חונים ואולי אף נוסעים יחד, והוא דמות ראוייה לליווי של המלאכים וליציאתם לקראתו. מצב העניינים בתחילת הפרשה שונה לחלוטין: יעקב לא מקבל ליווי (למרות התיאור ברש"י שאולי מתבסס על ההקבלה לסוף הפרשה).

ייתכן שחלק ממטרת העיצוב הספרותי של הפרשה, של פתיחתה ונעילתה במפגש עם מלאכים, הוא להמחיש על רגל אחת את השינוי שחל ביעקב; יעקב שיוצא מחרן אינו אותו יעקב שיצא לחרן. מסגרת הסיפור מלמדת אותנו, איפוא, כי השנים בחרן שינו את יעקב בצורה מסויימת. ונשאלת השאלה באיזה אופן יעקב השתנה? כיצד הוא שונה מן היעקב שלפני עשרים שנה? מדוע הוא זכאי עתה לחזון וללוויית מלאכים.

הברית עם לבן

אם נקרא בעיון את תוכן הברית שבין לבן לבין יעקב, נוכל לראות שהיא אינה ברית אופיינית. באופן כללי, ברית יוצרת יחסי ידידות, והיא הכרזה פורמלית על יחסים תקינים. למשל, בברית שבין אברהם לבין אבימלך (כא: כב-לג), אבימלך מבקש "חסד" מאברהם ומיוצאי חלציו בתמורה לחסד שהוא עשה עם אברהם (כא: כג). כמו כן, הברית מסתיימת בכך שאברהם נשאר בארצו של אבימלך "ימים רבים" (כא: לג).

כב וַיְהִי בַעַת הַהוּא וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ וַיִּפְכַּל שֵׁר-צַבָּאוּ אֶל-אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים עִמָּן בְּכָל אֲשֶׁר-אַתָּה עֹשֶׂה. כַּג וַעֲתָה הַשְּׁבַעָה לִי בְּאֱלֹהִים הִנֵּה אִם-תִּשְׁקֶר לִי וְלִנְיָי וְלִנְכֹדִי כַחֲסֵד אֲשֶׁר-עָשִׂיתִי עִמָּן תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעַם-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-גָּרְתָה בָּהּ. כד וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֲנֹכִי אֲשַׁבֵּעַ.

כז וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לְאַבְיִמֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית. כח וַיִּצַּב אַבְרָהָם אֶת-שְׁבַע כְּבָשֹׂת הַצֹּאן לְבִדְהָן. כט וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ אֶל-אַבְרָהָם מַה הִנֵּה שְׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבִדְנָה. ל וַיֹּאמֶר

כי את-שבע כפשת תקח מדי בעבור תהיה-לי לעדה
כי חפרתי את-הבאר הזאת. לא על-כן קרא למקום
ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם. לב ויכרתו
ברית בבאר שבע ויקם אבימלך ופיכל שר-צבאו
וישבו אל-אך פלשתים. לג ויטע אשל בבאר שבע
ויקרא-שם בשם יהנה אל עולם. לד ויגר אברהם
באך פלשתים ימים רבים.

באופן דומה, גם ברית יצחק ואבימלך היא הכרה
פורמלית ביחסים ידידותיים. למרות שיצחק חושד
תחילה באבימלך ומאשים אותו בשנאה כלפיו
(כו:כז), אבימלך, כנראה, מצליח לשכנע אותו
בטהרת כוונותיו: בסוף הסיפור כל צד קורא לשני
"אחיי" (שם לא) והם נפרדים בשלום. בראשית כ"ו
כ"ו-ל"א

כו ואבימלך הלך אליו מגרר ואחזת מרעהו ופיכל
שר-צבאו. כז ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם אלי
ואתם שונאתם אתי ותשלוחני מאתכם. כח ויאמרו
ראו ראינו כי-היה יהנה עמך ונאמר תהי נא אלה
בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך. כט אם-
תעשה עמנו רעה פאשר לא נגענך וכאשר עשינו
עמך רק-טוב ונשלחך בשלום אתה עתה ברוך יהנה.
ל ויעש להם משתה ויאכלו וישתו. לא וישכמו
בבקר וישבעו איש לאחיו וישלחם יצחק וילכו
מאתו בשלום.

בריתות, אם כן, עוסקות בחסד, אחווה ושלום -
אבל לא הברית שלנו. הסיפור חזור אווירה של
עוינות (כא:מד-נד), חוסר אמון והפרדה: לבן מבקש
עד, כלומר בטחונות, לכך שיעקב לא יתעלל בבנותיו
וייקח נשים אחרות כאשר הוא נמצא הרחק מעיניו
הבוחנות (לא:מד, ט); לאורך השיחה יש התייחסויות
רבות להפרדה הפיזית בין הצדדים; יעקב ולבן
אפילו לא מצליחים להסכים כיצד לקרוא למכשול
ההפרדה - גלעד, בעברית, כלשון יעקב, או יגר
שהדוּתא, כלשון לבן הארמי (לא:מו) - או בשם מי
להקימו - לבן נשבע בשם אלוקי אברהם ונחור, אך
יעקב נוקט את לשון פחד יצחק אביו - לא:נג.
בסיפור אין חסד, שלום או אחווה בין יעקב ללבן -
יש אמנם "אחים" ליעקב ולבן בסיפור (לא:מו, נד),
אך בשום פנים ואופן יעקב ולבן אינם אחים אחד
של השני; הם מנותקים סופית זה מזה, וזהו סיפור
של ניתוק.

שורשי השלום הקר שאמור לשרור מעתה בין יעקב
לבין לבן, טמונים בהסטוריה של עשרים השנים
שקדמו לו, הכוללת את הרמאות המתמשכת של
לבן ואת התעשרותו המהירה של יעקב. למעשה,
הנושאים הללו מובאים לקדמת הבמה מיד לפני
הסכם ההפרדה. אחרי שיעקב אורז את חפציו
ומשפחתו ונעלם מחרן לנצח (לא:א-יח), לבן פותח
במרדף, תופס את יעקב הבורח, מאשים אותו בגנבה
ופולש למחנהו (לא:יט-לו). בנקודה זו, מיד לפני
הסכם ההפרדה, מתרחש דיאלוג חשוב, בו יעקב
קובל על לבן ומאשים אותו בגנבה (בראשית ל"א
ל"ו-ל"ז):

ויחר ליעקב ויך בלבן. ויען יעקב ויאמר ללבן, מה
פשעי מה חטאתי כי דלקת אחר. כי מששת את כל
כלי מה מצאת מפל כלי ביתך שים כה נגד אחי
ואחיד, ויזכחו בין שנינו.

לאחר מכן יעקב ממשיך לספר מנקודת מבטו את
קורותיו בעשרים השנה האחרונות; אלה היו שנים
בהם יעקב עבד קשה, בהגנות, מתוך יושר ונאמנות
- ולבן שילם תמורתם ברמאות וקמצנות:

זה עשרים שנה אנכי עמך, רחלך ועזיך לא שפלו
ואילי צאנך לא אכלתי. טרפה לא הבאתי אליך,
אנכי אחטנה מדי תבקשנה. גנבתי יום וגנבתי
לילה. הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה, ותדד
שנתי מעיני. זה לי עשרים שנה בביתך, עבדתיך
ארבע עשרה שנה בשתי בנותי ושש שנים בצאנך,
ותחלף את משפחתי עשרת מנים.

לולי אלקי אבי, אלקי אברהם ופחד יצחק היה לי,
כי עתה ריקם שלחתיני. את עניי ואת גייע כפי ראה
אלקים ויזכ אמש.

יעקב טוען שכל רכושו הוא תוצאה ישירה של
השגחת ה', שכן בלעדיה הוא לא היה יכול להתמודד
עם רמאויותיו ונכלוליו של לבן; שגשוגו של יעקב
חרף תנאי העבדות בהם לבן העסיקו, ההתעללות
שלו והשחיתות שלו, הוא פרי התערבותו המיוחדת
של ה'.

לבן לא מתרשם מנאמו של יעקב; ההסטוריה לא
מעניינת אותו וגם לא טענותיו של יעקב. במקום
לענות על טיעונו של יעקב, הוא מציג את עמדתו:

ויען לבן ויאמר אל יעקב, הבנות בנותי והבנים בני
והצאן צאני, וכל אשר אתה ראה לי-הוא...

אין פלא, איפוא, שה"ברית" אינה אלא 'הסכם
הפרדה'; זהו הסכם בין אויבים מרים.

השתנות היחסים בין יעקב ללבן

כאשר יעקב הגיע לבאר ופגש את רחל, הוא קרא
לעצמו "אחי אביה" (כט:יב). כל הסיפור סובב את
החיפוש של יעקב אחרי "לבן אחי אמו" (כא:י)
ובפרשה הכללית (כט:א-יז) המילה אח והטיותיה
השונות מופיעות שבע פעמים (כט:ד, ג, י, יג, טו).
כאשר יעקב בוכה, אין אלו אלא דמעות של הקלה
(כט:יא): הוא מצא את אחיו ואת אחי אמו, וזוהי
סוף הבריחה מאחיו הביולוגי, עשיו.

כאשר יעקב נפרד מלבן המצב הפוך לחלוטין: כפי
שצינו לעיל, התורה מקפידה שלא לקרוא ליעקב
וללבן "אחים" בסיפור הגלעד - בניגוד לבני השבט
של כל אחד מהם, הנקראים אחי יעקב ואחי לבן
(לא:מו, נד), לבן הוא לבן בלבד - לא אחי יעקב, אחי
אמו או בן שבטו. הניגוד בין סיפור הבאר לבין
סיפור הגלעד מתבלט עוד יותר על ידי העובדה
שבסיפור האחרון המילה אח והטיותיה השונות
מופיעות שבע פעמים (לא:כג, כה, לב, לו, מו, נד),
בדיוק כמו בסיפור הבאר, אך אף אחת מהן איננה
מתארת את הקשר שבין יעקב לבין לבן.

ד ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם ויאמרו מחרן
אנחנו. ה ויאמר להם הידעתם את-לבן בן-נחור

וַיֹּאמְרוּ יָדְעֵנוּ. וַיֹּאמֶר לָהֶם הַשְּׁלוֹם לוֹ וַיֹּאמְרוּ שְׁלוֹם וְהִנֵּה רָחֵל בְּתוֹ בָּאָה עִם-הַצֹּאן. ז וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד הַיּוֹם גְּדוֹל לֹא-עֵת הָאֶסֶף הַמְקִנָּה הַשְּׂקוֹ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ. ח וַיֹּאמְרוּ לֹא נוּכַל עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָּל-הַעֲדָרִים וְנִלְלוּ אֶת-הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבָּאָר וְהִשְׁקִינוּ הַצֹּאן. ט עוֹדְנוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְרָחֵל בָּאָה עִם-הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאֵבִיהָ פִּי רְעָה הוּא. י וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת-רָחֵל בַּת-לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וְאֶת-צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיִּגַּל אֶת-הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבָּאָר וַיִּשַׁק אֶת-צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ. יא וַיִּשַׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַיִּשָּׂא אֶת-קִלּוֹ וַיִּבְדֵּךְ. יב וַיִּגְדַּל יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי אֲחִי אֵבִיהָ הוּא וְכִי בֶן-רֵבֶקָה הוּא וַתִּרְצֶן וַתִּגְדַּל לְאֵבִיהָ. יג וַיְהִי כִשְׁמַע לָבָן אֶת-שְׁמַע יַעֲקֹב בֶּן-אָחִיתוֹ וַיִּרְצֶן לְקָרְאָתוֹ וַיִּחַבֵּק-לוֹ וַיִּנְשָׁק-לוֹ וַיְבִיֵּאֵהוּ אֶל-בֵּיתוֹ וַיִּסַּפֵּר לָבָן אֶת כָּל-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. יד וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אַךְ עֲצָמִי וּבָשָׂרִי אַתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים. טו וַיֹּאמֶר לָבָן לַיַּעֲקֹב הֲכִי-אֲחִי אַתָּה וַעֲבַדְתָּנִי חֲנָם הֲגִידָה לִּי מִה-מִשְׁפָּרְתְּךָ.

אם כן, סיפור הגלעד הוא סיפור של התרת האחוה: יעקב, שחיפש את לבן 'אחיו' בתחילת הפרשה, בורח ונפרד מלבן בסוף הפרשה, כאשר 'אחים' היא המילה האחרונה המתאימה לתיאור היחסים ביניהם.

ניתוקו של יעקב מן ה'לבניות'

כעת נעבור מדיון ביחס שבין יעקב ללבן לעיסוק באופיים. רש"י מסביר את דברי יעקב שהוא 'אחי לבן' בצורה מעניינת מאוד (כט:יב): "אחיו אני ברמאות". למרות שתהיה כאן מן הגוזמה, יש ביעקב דמיון ללבן: הוא השיג עסקה בה הוא קיבל את הבכורה, הברכה והארץ, עבור לא יותר מנזיד (כה:כט-מד); ער לכל הפרצות האפשריות, הוא גם משביע את אחיו "שהולך למות" (כה:לב-לג); הוא לא בחל בהתחזות כדי לקבל את הברכות, וחשש רק מלהתפס (כו:יא-יב, טו-כד). וגם כאשר יעקב מתעורר מחלום הסולם, הוא מתנהג באופן די מוזר: ה' נגלה אליו בחלום כדי לתת לו הבטחה חד צדדית, הדומה בכל המרכיבים שלה להבטחה שניתנה לאברהם - זרע, ארץ וכו' (כח:יג-יד), ובנוסף לכך ה' מבטיח ליעקב שיהיה איתו וידאג שיחזור לביתו. כאשר יעקב מתעורר, הוא חוזר על הבטחת ה', מוסיף הבטחות משלו, מפרט רשימת תנאים נוספת לשני הצדדים, קורא לכך 'ברית' ונשבע (כח:יז-כב). וודאי שיש חשיבות בנתינת מעשרות ובחזרה לבית אלוקים, אך התנאים שהוסיף יעקב מעוררים אי-נוחות (והפרשנים ניסו לתרץ זאת בדרכים שונות).

חזרתו בתשובה של יעקב

יעקב המאוחר לא יכול להיות שונה יותר. התורה מצטטת לנו נאום ארוך שלו בלילה לפני פגישתו ההיסטורית עם עשוי (בראשית ל"ב י"א-י"ב) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך, כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי

לשני מחנות. הצילני נא מיד אחי, מיד עשו, כי ירא אנכי אתו, פן יבוא והפני אם על בנים.

יעקב מאבד את כל המאפיינים הקדומים שלו: הוא לא מנסה ליצור הדדיות, הוא מסרב לייחס את הצלחותיו לכישוריו או לתבנותו - כל הרכוש שיש לו קיים בזכות חסדו ואמיתו של הקב"ה, חסד ואמת שיעקב מבין שאין הוא ראוי להם. יעקב מתגלה כאן כבעל תשובה וכדורש ה' אמיתי, המבין את התלות המוחלטת שלו בה'.

איך התרחש השינוי הזה? מתי והיכן משתנה יעקב באופן קיצוני כל כך? אנו כבר יודעים את התשובה. בדיאלוג לפני ברית הגלעד, יעקב מסיים את נאומו הארוך באומרו (בראשית ל"ב ל"ח-מ"ב):

לולי אלקי אבי, אלקי אברהם ופחד יצחק היה לי, כי עתה ריקם שלחתיני. את עניי ואת יגיע כפי ראה אלקים ויזכח אמש.

כאן מתרחשת הפגישה הראשונה שלנו עם יעקב המאוחר. יעקב היה יכול לייחס את הצלחתו לעבודתו הקשה - הוא הרי עבד ארבע עשרה שנה עבור משפחתו; הוא היה יכול לייחס את עשרו לכישורי המשא ומתן שלו, בזכותם הוא קיבל כמשכורת את הכבשים הנקודים והברודים, או ליכולותיו להנדס כבשים כאלו (ל:כז-מג). במקום זאת, יעקב נושא עיניו השמימה.

יעקב מבין את לבן. הוא רואה את הרמאות, הגניבה, כפיות הטובה, הרכושנות והתכונות של לבן; הוא מבין כיצד אסור לנהוג באחים, וכיצד לבן מתנהג באופן מניפולטיבי ומנצל אחרים כדי לקדם את האינטרסים הכלכליים של עצמו. כתוצאה מכך, יעקב גם הבין שאין ביכולתו להלחם בלבן, והצלחתו נובעת מרצון ה'. יעקב, אם כן, נפרד לא רק מלבן ה'אמיתי', אלא גם מן ה'לבן' שבעצמו. בהכירו את הדוחה בלבן ו'לבניות', יעקב מוותר, למעשה, על חלק מן האישיות שלו.

אם כן, הסיפור שלנו מסמן שלב חשוב בהפרדות מדמותו של לבן ובעיצוב הדמות הסופית של יעקב. ייתכן שהשינוי ביעקב היה הדרגתי, אך הוא היה יכול להיות גם תהליך מהפכני, שהתרחש במהירות בעת משבר. בכל מקרה, סיפורנו - ברית ההפרדות מלבן, ברית הגלעד וההקשר של מרדף ומפגש - הוא נקודה קריטית. זהו סיפור של ניתוק האחוה לא רק ברמת היחס שבין יעקב לבין לבן, אלא ברמת האופי של יעקב.

עיון חוזר במסגרת הפרשה

כדי לסיים מעין הפתיחה, נחזור כעת לעיין במסגרת הכיאסטית של הפרשה:

- א. פגיעת המלאכים בדרך לחרון (כח:י-יב).
- ב. ברית המצבה עם ה' (כח:יג-כב).
- ג. יעקב בחרן בבית לבן (רוב הפרשה).
- ב. ברית המצבה עם לבן (לא:מד-מב).
- א. פגיעת המלאכים בדרך חזרה מחרון (לב:א-ג).

בתחילת דברנו הראנו כי המסגרת החיצונית של שתי הפגישות עם המלאכים נועדה להבהיר לנו שחל שינוי ביעקב, ורק לקראת סוף הפרשה הוא ראוי להתגלות נבואית ולליווי מלאכי. כפי שראינו אופי השינוי מתבאר מתוך ניתוח סיפור הגלעד בהקשרו הרחב (לא: יט-נד) כסיפור של נתוק האחוה, ניתוק מלבן ונכלוליו. בברית המצבה הראשונה, יעקב - שעדיין היה 'אחי לבן' - יוצא מבית אל כדי למצוא את אחיו לבן (כט: א-יז), יתכן כפי שהראנו אחיו במונח העמוק של המילה. ברית המצבה השנייה היא ההיפך הגמור - אנו פוגשים ביעקב המאוחר, שמכיר בתלותו בקב"ה, ונפרד מלבן הן ברובד החיצוני והן ברובד הפנימי. לסיכום המסגרת הכיאסטית של הפרשה, היא הרבה יותר מאלמנט סיפורתי; היא מסמלת ניגוד, שינוי וסגירה. החצי השני של המסגרת מסיים פרק משמעותי לא רק במימד הזמן, אלא גם בהתפתחות האישיות של יעקב; מעתה והלאה הוא כבר איננו אחי לבן. יעקב משאיר מאחור את לבן "אחיו", והולך לקראת אחיו האחר, בעשיו. בהשאירו את לבן ואת מה שהוא מייצג מאחור, הוא בדרך להפוך לישראל.